

1. קווי ההתפתחות העיקריים

ההאטה הניכרת בפעילות הכלכלית שחלה ב־1966 היתה מלווה בירידת שיעור החיסכון במשק. ירידה זו נבעה מכך, שההאטה בגידול ההכנסה לאומית היתה גדולה יותר מהאטה בגידול הצריכה. שיעור החיסכון הגולמי מהתוצר הלאומי הגולמי ירד מ־14.3 אחוזים ל־10.8 אחוזים; ולמעשה, ירד החיסכון הגולמי בסכמו המוחלט מ־1,563 מיליון ל"י ב־1965 ל־1,278 מיליון ל"י ב־1966. שיעור החיסכון הנקי מתוך התוצר ירד באופן ניכר והגיע ל־1.3 אחוזים, לעומת 5.5 אחוזים ב־1965. ירידה זו מקיפה, למעשה, את כל הסקטורים המרכיבים את החיסכון הלאומי, חוץ מהמוסדות שלא למטרת רווח. החיסכון הגולמי השלילי של המוסדות הללו ירד ב־4.2 מיליון ל"י ל־17.3 אחוזים לעומת 20.9– ב־1965. שיעור החיסכון הנקי של הסקטור הפרטי מההכנסה הפנויה ממקורות פנים ירד מ־11.4 אחוזים ב־1965 ל־7.6 אחוזים ב־1966. ב־1966, כב־1965, היה הסקטור הפרטי היחידי שבו נרשם חיסכון חיובי. החיסכון הגולמי השלילי של הסקטור הציבורי עלה מ־7.0 ב־1965 ל־12.4 ב־1966¹. החיסכון הלאומי הנקי ממקורות פנים מימן 10 אחוזים בלבד מההשקעה הנקייה במחירים שוטפים במשק, לעומת 27 אחוזים ב־1965.

לוח י"ט-1

החיסכון הלאומי, 1964 עד 1966

(מחירים שוטפים)

השנה	התוצר הלאומי הגולמי	הבלאי	התוצר הלאומי הנקי (1)–(2)	החיסכון הגולמי מתוך התוצר הלאומי הגולמי	החיסכון הנקי מתוך התוצר הלאומי הנקי
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	(מיליוני ל"י)			(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)
1964	9,252	878	8,374	1,374	14.9
1965	10,933	1,022	9,911	1,563	14.3
1966	11,863	1,144	10,719	1,278	10.8

¹ לגבי הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרת רווח הוצג החיסכון הגולמי, שכן נתונים על הבלאי מצויים לגבי שני הסקטורים כאחד ואין אפשרות להפריד את הבלאי למרכיביו.

החיסכון הגולמי מתוך התוצר הלאומי הגולמי לפי הסקטורים, 1964 עד 1966

(מחירים שוטפים)

השנה	הסקטור הפרטי	המוסדות שלא למטרת רווח	הסקטור הציבורי	כל הסקטורים המקומיים	הסקטור הפרטי	המוסדות שלא למטרת רווח	הסקטור הציבורי	כל הסקטורים המקומיים
								(מיליוני ל"י)
								(אחוזים)
1964	1,430	-48	-8	1,374	104.1	-3.5	-0.6	100
1965	1,799	-93	-143	1,563	115.1	-6.0	-9.1	100
1966	1,652	-88	-286	1,278	129.3	-6.9	-22.4	100

מן הראוי לציין, שמילווה החובה, שבעבר נרשם בחשבונות הלאומיים כמס, נרשם השנה כמילווה של הציבור לממשלה.¹ שינוי זה ברישום משמעו הגדלת חסכון הסקטור הפרטי מ-5.5 אחוזים ל-7.6 אחוזים ב-1966 והקטנת החיסכון של הסקטור הציבורי מ-4.6 אחוזים ל-12.4 אחוזים באותה שנה.

בשנת 1966 גדלה הצריכה הפרטית בשיעור גבוה יותר מגידול ההכנסה הפרטית הפנויה ממקורות פנים, ולכן קטן שיעור החיסכון של הסקטור הפרטי. הסקטור הזה מורכב מעסקים, עצמאיים ושכירים. שיעורי החיסכון בשלוש הקבוצות הללו הם שונים. ידוע מסקרי החיסכון שעצמאיים חוסכים אחוז גבוה יותר מהכנסתם מאשר שכירים. חברות עסקיות נוהגות להשאיר אחוז גבוה מרווחיהן בתור השקעה בתוך העסק. מכאן, ששינויים בהתחלקות ההכנסה הפרטית בין הקבוצות השונות עשויים לשנות את שיעור החיסכון של הסקטור הפרטי. כך, למשל, תביא עלייה בהכנסתם של השכירים, בעוד שהכנסתם של העצמאיים נשארת קבועה, לירידה בשיעור החיסכון של הסקטור הפרטי. לפי נתוני ההכנסות ב-1966, נראה, שכל הגידול בהכנסות הפרטיות נבע מגידול הכנסות השכירים. השינוי הזה בהתפלגות ההכנסות, כשלעצמו, מסביר בוודאי חלק מהירידה בשיעור החיסכון של הסקטור הפרטי. יתר על כן, בקרב השכירים עלה מספר המובטלים במידה ניכרת במשך השנה. הנטייה של קבוצה זו לחסוך היתה, קרוב לוודאי, שלילית ועלית משקלם של המובטלים פעל אף הוא להקטנת החיסכון של הסקטור כולו.

הסבר נוסף לירידה בשיעור החיסכון של משקי הבית נעוץ בעלייה בנטייה לצרוך שחלה ב-1966 אצל אותן היחידות שהכנסתן פחתה. בגלל הקשיחות של הצריכה כלפי מטה, קיים פיגור בהתאמת רמת הצריכה לשינויים ברמת ההכנסה.² רמת הצריכה בשנה מסוימת מושפעת לא רק מההכנסה באותה השנה, אלא גם מהכנסות בשנים קודמות, ולפיכך לא היתה הירידה בהכנסה ב-1966 מלווה בירידה מקבילה בצריכה. אי ההתאמה של הצריכה לירידה בהכנסה מתחזקת כאשר

¹ ההסבר על השיקולים בדבר רישום זה מצוי להלן סעיף 4 ב' וכן בפרק ז' "פעולות הסקטור הציבורי" עמ' 140 ו-152. כל הנתונים בפרק זה כוללים שינוי זה והנתונים לשנים 1964 ו-1965 תוקנו בהתאם.

² התאמת רמת הצריכה לרמת ההכנסה מתאפשרת, בין היתר, על ידי הגדלת ההתחייבויות, פיגור בפירעון ההתחייבויות קודמות ומכירת נכסים.

הציפיות הן לירידה זמנית בהכנסה, ובמקרה זה נוהגות המשפחות לתכנן את הוצאותיהן לצריכה בהתאם להכנסתן הצפויה בעתיד, שהיא גבוהה יותר.

הירידה בשיעור החיסכון של הסקטור הפרטי ב-1966 מציינת, כנראה, גם את שיעור החיסכון של משקי הבית וגם את שיעור החיסכון העסקי. סברה זו לא ניתנת אמנם להוכחה כמותית, אך היא מתבססת על הירידה שחלה ברווחיות העסקים, מצד אחד, ומקשיחות מסוימת כלפי מטה בחלוקת הרווחים, מצד שני, אשר התבטאו, כנראה, בירידת המשקל של רווחים שלא חולקו.

תוצאות המיתון מורגשות לא רק בשיעור החיסכון (השפעת ההכנסה) אלא גם במרכיבי החיסכון (השפעת התחלופה). התגברות חוסר הוודאות לגבי העתיד התבטאה בעליית הרכישה של נכסים פינאנסיים, שבאה על חשבון ירידת הביקוש לנכסים ריאליים, בעיקר דירות. הדבר התבטא גם במעבר בתוך הנכסים הפינאנסיים מהשקעות לזמן ארוך להשקעות לזמן קצר. ניתן להסביר תופעה זו בחלקה גם על ידי השינויים בהתחלקות ההכנסה. המיתון פגע, כנראה, יותר באותם פרטים שהם בעלי נטייה קטנה לחסוך באמצעות רכישת נכסים פינאנסיים. לעומת זאת, היו עליות השכר בין אלה הנוטים יותר לחסוך בדרך זו.

כמו בסקטור הפרטי, השפיע מיתון הפעילות הכלכלית במשק על ההתפתחויות בחסכון הסקטור הציבורי. חסכונו השלילי של סקטור זה עלה ב-143 מיליון ל"י, בעיקר כתוצאה מירידה בחיסכון של הממשלה — ירידה בסך 125 מיליון ל"י — ומעלייה בחיסכון השלילי של הרשויות המקומיות — עלייה בסך 23 מיליון ל"י. לעומת זאת, פחת החיסכון השלילי של המוסדות הלאומיים בסך 5 מיליון ל"י. העלייה בחיסכון השלילי של הממשלה והרשויות נובעת מכך, שלמרות הפיגור הניכר בהכנסות ממסים ומתשלומי חובה, בגלל המיתון, לא הוקטנו ההוצאות המתוכננות. הירידה בחיסכון השלילי של המוסדות הלאומיים נבעה מירידת ההוצאות של מוסדות אלו. ירידה זו מקורה בצמצום הפעילות בחוץ לארץ, הקשורה בעלייה.

הירידה בחסכונו השלילי של המוסדות שלא למטרת רווח נעוצה בעובדה, שהגידול בהעברות הרגילות ממקורות פנים, במיוחד העברות מהממשלה, היה גדול יותר מהגידול בהוצאות. החיסכון הנקי השלילי של הסקטור הציבורי ושל המוסדות שלא למטרת רווח ביחד עלה: מ-317 מיליון ל"י ב-1965 ל-471 מיליון ל"י ב-1966.

במסגרת הפרק תובא להלן סקירה קצרה של התפתחות שיעורי החיסכון של משקי הבית בתקופה שבין 1957/58 ל-1964/65. הסקירה מבוססת על סקרי החיסכון, סקרים שהינם מקור האינפורמציה הבלעדי לגבי החיסכון של משקי הבית בישראל. בשנים 1964 ו-1965 ערכו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומחלקת המחקר של בנק ישראל, במשותף, שני סקרים כאלה לגבי השנים 1963/64 ו-1964/65.¹ מתוך סקרים אלה התברר, ששיעור החיסכון של משקי הבית נע בין 4—6 אחוזים, בדומה לתוצאות שנתקבלו מסקרים שנערכו לשנים 1957/58 ו-1958/59. תמונה של יציבות מצטיירת גם כשמשווים קבוצות שונות של האוכלוסייה. שיעור החיסכון של העצמאיים ממשיך להיות גבוה מזה של השכירים. ליבשת המוצא ולוותק בארץ אין השפעה על שיעורי החיסכון, אם מנכים את ההשפעה של משתנים אחרים, כגון רמת ההכנסה, הגיל וכדומה. מבנה ההוצאות מתוך כספי הפיצויים דומה למה שהתקבל בעבר, כאשר רק כ-20 אחוזים מסכום הפיצויים משמשים לצריכה, קרוב למחצית סכום הפיצויים מושקעת בחיסכון נזיל וכ-20 אחוזים — בנכסי דלא ניידים. שנה לאחר קבלת הפיצויים מועבר חלק מהנכסים הנזילים להשקעה בנכסי דלא ניידים. כך שעם תום שנתיים לקבלת הפיצויים מושקעים כ-40—50 אחוזים מסכום הפיצויים בנכסי דלא ניידים וכ-20—25 אחוזים ממשיכים להיות מושקעים בחיסכון נזיל.

¹ הנתונים השנתיים הם לתקופה שבין אוקטובר עד ספטמבר בשנה שאחריה.

2. החיסכון הפרטי

שיעור החיסכון הפרטי הנקי מההכנסה הפנויה ממקורות פנים הגיע בשנת 1966 ל-7.6 אחוזים לעומת 11.4 אחוזים ב-1965. אין בנמצא נתונים, שלפיהם ניתן יהיה להפריד באופן כמותי בין שני מרכיבי החיסכון הפרטי: חסכון משקי בית וחסכון עסקים.

המיתון השפיע באופן ניכר בכיוון של הקטנת הכנסותיהם של חלק מהשכירים וכן של העצמאיים. קבוצת השכירים אינה הומוגנית, מבחינת העלייה בשיעורי השכר, ובמיוחד בולט הדבר ב-1966, שנה שבה עלתה באופן ניכר ההכנסה של חלק מהשכירים, ואילו אצל חלק אחר היא ירדה בצורה תלולה, עקב הגידול הרב באבטלה. אולם, בסך הכול עלה משקלה של קבוצת השכירים בהכנסות האישיות. עובדה זו, כשלעצמה, פעלה בכיוון של הורדת שיעור החיסכון של משקי הבית, שכן שיעור החיסכון של קבוצת העצמאיים, שהכנסתם היחסית פחתה, הוא גבוה יותר.

לוח י"ט-3

החיסכון הגולמי והנקי של הסקטור הפרטי*, 1964 עד 1966

(מחירים שוטפים)

השנה	ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות פנים**	הבלאי	ההכנסה הפרטית הפנויה ממקורות פנים (1)-(2)	הצריכה הפרטית	החיסכון הגולמי מתוך ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות פנים	החיסכון הנקי מההכנסה הפרטית הפנויה ממקורות פנים
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	(מיליוני ל"י)		(מיליוני ל"י)		(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)
1964	7,122	814	6,308	5,692	1,430	616
1965	8,445	941	7,504	6,646	1,799	858
1966	9,054	1,047	8,007	7,402	1,652	605

* להוציא את המוסדות שלא למטרת רווח. המספרים בלוח זה הם מתוקנים ומותאמים לפי שינוי הרישום של מילוחה קליטה. כאמור, נרשם מילוחה הקליטה בשנים עברו כהעברות מן הציבור ולא כמילוחות. פעולה זו מורידה את שיעורי החיסכון של הסקטור הפרטי מ-7.6 אחוזים ל-5.5 אחוזים ב-1966, מ-11.4 אחוזים ל-9.9 אחוזים ב-1965, ומ-9.8 אחוזים ל-8.3 אחוזים ב-1964.

** ההכנסה הפרטית הגולמית הפנויה ממקורות פנים שווה לתוצר הלאומי הגולמי פחות ההכנסות השוטפות נטו של הסקטור הציבורי, פחות ההכנסות השוטפות נטו של המוסדות שלא למטרת רווח.

*** הצריכה הפרטית בלוח זה שווה לצריכה הפרטית בפרק ב', "המקורות, השימושים וההכנסות" בניכוי צריכת המוסדות שלא למטרת רווח.

ההסתגלות של הצריכה הפרטית לירידה בהכנסות מצריכה, כנראה, זמן. ולכן עלתה הנטייה לצרוך אצל אותן היחידות שהכנסתן פחתה. אפשר להסביר עובדה זו על פי תיאוריה מקובלת, הטוענת, שפרט מתכנן את הוצאותיו לא רק על פי הכנסתו השוטפת, אלא גם על פי הכנסותיו הצפויות. במצב של ירידת ההכנסה משפיעים על ההכנסות הצפויות שני גורמים: זרם ההכנסות בעבר וטווח האבטלה הצפוי. ככל שגדול טווח האבטלה הצפוי, יורד זרם ההכנסות הצפוי המהוון. נראה, שב-1966 צפו הפרטים לטווח אבטלה קצר, על רקע העלייה המתמדת בהכנסה הריאלית עד שנה זו ועל רקע התעסוקה המלאה ששררה בשנים האחרונות. הם צפו, כנראה, ב-1966 לזרם הכנסות הגבוה מזה שהיה למעשה, ובהתאם לו תכננו את צריכתם. נוסף על כך, משירדת ההכנסה

מנסים הפרטים, ולפעמים מוכרחים, לשמור על רמת החיים על ידי הורדת שיעורי החיסכון. אחת הסיבות לכך היא קיומן של הוצאות קשיחות שקשה לשנותן, בטווח הקצר, כמו הוצאות דיור והוצאות אחרות הקשורות בהתחייבויות בעבר. כלומר, רמת הצריכה בשנה מסוימת מושפעת לא רק מההכנסה באותה שנה, אלא גם מההכנסה הצפויה בעתיד, ולכן גם בגלל סיבה זו עלתה ב־1966 רמת הצריכה הממוצעת יותר מעליית ההכנסה הפרטית הפנויה.

המשפחות, אשר ניסו לשמור על רמת הצריכה הקודמת על אף ההקטנה בהכנסתם הקטינו את מלאי נכסיהן, את צבירת הנכסים, או הגדילו את התחייבויותיהן.

התנאים ששררו במשק, אשר הגבירו את אווירת אי הוודאות, השפיעו, כנראה, גם על התנהגות הפרטים. דבר זה השתקף בביקוש הרב יחסית לנכסים פינאנסיים, לעומת הביקוש לנכסים הריאליים. תחלופה זו הינה, בין היתר, תחלופה בין השקעה לטווח ארוך לבין השקעה לטווח קצר. העדפה זו של נזילות משתקפת בגידול הרב יחסית בהשקעה בנכסים הפינאנסיים קצרי המועד, שתשואתם הריאלית עלתה, בעוד שהתשואה בנכסים ריאליים קטנה. התשואה של הנכסים הריאליים קטנה בעיקר במחצית השנייה של השנה, בגלל ירידת מחירי הדירות, שהיו ההשקעה הריאלית העיקרית. התשואה הריאלית בנכסים פינאנסיים, בעיקר לטווח קצר, עלתה עקב יציבות המחירים.

בלוח י"ט-4 ניתן פירוט של השינויים שחלו בחלק מהנכסים של משקי הבית. הואיל וה"כיסוי" של הלוח אינו שלם בגלל היעדר נתונים, אין ללמוד ממנו על כלל החיסכון של משקי הבית, והוא משמש רק לציון המגמות ששררו במשק. יתר על כן, לגבי חלק מהנכסים המופיעים בלוח לא היה ניתן להפריד את משקי הבית מהסקטורים המחזיקים נכסים אלה, אם כי משקלם של משקי הבית הוא מכריע.

התופעה הבולטת ביותר היא, שבשנה שסך החיסכון פחת, עלו מרבית הנכסים הפינאנסיים, או שנשארו על הרמה של השנה הקודמת ושהירידה בחיסכון התבטאה בירידה בנכסים ריאליים או, אולי, גם על ידי שינוי בנכסים או התחייבויות פינאנסיות אחרות שלא אותרו. הגידול בנכסים הפינאנסיים התרכז בעיקר בפיקדונות לזמנים קצובים במטבע ישראלי, ברכישת שטרות בתיווך בנקים ומילווה קצר מועד. יתרת נכסים אלה, המוחזקת ברובה על ידי פרטים, עלתה ב־1966 ב־452 מיליון ל"י, לעומת גידול בסך 60 מיליון ל"י ב־1965. המשותף לנכסים אלה הוא נזילותם הגבוהה, היותם בלתי צמודים, ותשואת הריבית הגומינלית הגבוהה יחסית. לעומת זאת, נסתמנה האטה בגידול הנכסים הדולריים: פיקדונות פז"ק ותמ"מ וניירות הערך הנסחרים במטבע חוץ.¹

חשוב לציין, שחלק מהנכסים המופיעים בלוח, מקורם אינו בהכנסה ממקורות פנים, הכנסה שעל פיה מחושב החיסכון של הסקטור הפרטי, אלא גם בהעברות פרטיות מחוץ לארץ ופיצויים אישיים מגרמניה. סכום העברות אלו נשאר השנה ברמה של 1965, אולם משקלן בהכנסה ירד, עובדה שהיתה צריכה להעלות את שיעור החיסכון. כאמור, מחושב סך החיסכון על ידי החסרת הצריכה השוטפת מן ההכנסה הפנויה ממקורות פנים כך שבצריכה השוטפת נכללת גם הצריכה שמקורה בפיצויים האישיים. משום כך מביאה עלייה במשקלם של הפיצויים בהכנסה הפרטית להקטנת שיעור החיסכון מן ההכנסה הפרטית הפנויה ממקורות פנים, ולהפך.

בשנים שעברו השקיעו היחידות שקיבלו פיצויים כמחצית מן הסכומים שהן קיבלו בנכסים נזילים באותה שנה, ובשנה השנייה היו מקטינות את יתרת השקעה זו על ידי העברת סכומים להשקעה בנכסי דלא נידי. השנה חלה ירידה בכדאיות ההשקעה בנכסי דלא נידי ובמקביל עלתה הכדאיות של ההשקעה בנכסים נזילים. עובדה זו עשויה להסביר חלק מהעלייה בנכסים פינאנסיים בשנת 1966.

בשנת 1966 עלו לאחר כמה שנים רציפות של ירידה הפיקדונות לזמנים קצובים במטבע ישראלי. פיקדונות אלו מוחזקים ברובם המכריע בידי משקי בית והם עלו

¹ כנראה, כתוצאה מהחלשת החששות לפיחות ומעבר לנכסים פינאנסיים קצרי מועד שתשואתם גבוהה.

השינויים בכמה ממרכיבי החיסכון של משקי הבית, 1960 עד 1966

(מחירים שוטפים, שערי חליפין רשמיים)

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת						
1966	1965	1964	1963	1962 ¹	1961	1960
השינויים בנכסים הפינאנסיים						
מזומנים	26	30	44	77	43	45
פיקדונות עובר ושב	60	29	83	96	22	73
פיקדונות לזמן קצוב	19	-12	-18	-13	-11	-12
שטרות בתיווך בנקים ²	*	*	*	171	179	161
מילווה קצר מועד ³	8	7	64	107	47	-89
פיקדונות צמודים למטבע חוץ (פז"ק)	18	43	89	99	128	135
פיקדונות לזמן קצוב במטבע חוץ (תמ"מ)	33	36	45	-14	2	36
ניירות ערך זרים ⁴	*	*	16	33	41	90
תכניות חיסכון מאושרות בבנקים	12	14	19	20	31	46
זכויות בקופות הגמל ⁵	97	112	167	213	249	270
זכויות בחברות הביטוח ⁶	6	9	12	18	22	30
רכישת פיקדונות בנקים למשכנתאות	*	*	*	*	5	30
השינויים בהתחייבויות						
החוב לקופות הגמל	11	21	27	19	19	29
החוב לבנקים למשכנתאות	61	85	4	105	133	109
החוב למוסדות פינאנסיים אחרים	-4	-32	-4	5	14	3

* הנתונים לא אותרו.

(1) להוציא רוחי הון, הנובעים משינוי שער.

(2) הנתונים כוללים גם אשראי, שניתן שלא על ידי משקי הבית, אך חלקם של משקי הבית הוא, כנראה, מכריע.

(3) עד 1965 כולל נתון זה את המילווה שמחזיק הציבור בניכוי היתרה המוחזקת בידי בנקים מתוך כספי תכניות חיסכון בלבד.

ב-1966 נוכחה מנתון זה כל היתרה המוחזקת בידי הבנקים. לא ניתן היה לנכות את היתרה המוחזקת בידי מוסדות כספיים ועסקיים.

(4) נרכשו בעיקר, מכספי פיקדונות תמ"מ.

(5) הגידול ביהרת נכסי הקופות, להוציא הפרשות המעביד לקרנות הפיצויים.

(6) הגידול בקרנות ביטוח חיים של החברות הפועלות בישראל.

ב־1966 118 מיליון ל"י, לעומת ירידה בסך 12 מיליון ל"י ב־1965, ויתרתם הסתכמה בסוף 1966 ב־149.2 מיליון ל"י, לעומת 31.3 בסוף 1965. העלייה התרכזה ברביע האחרון של השנה, כתוצאה מהורדה גדולה של שיעור הנזילות הנחוץ מראשית חודש ספטמבר, שאפשרה לבנקים להגדיל את הריבית למפקידים ולהשוותה כמעט לזו הנהוגה בתיווך שטרות. העובדה שכמה בנקים הגיעו לתקרת הנפח החוקית של הערבויות הכספיות עודדה הכוונת משקיעים לפיקדונות אלה במקום להפנותם לשוק תיווך השטרות.

יתרת תיווך השטרות עלתה בשיעור רב ב־1966, כחלק מהמגמה הכללית של העדפת נכסים פינאנסים נזילים. העלייה ביתרה במשך 1966 הסתכמה ב־247 מיליון ל"י לעומת 161 מיליון ל"י ב־1965. אין אפשרות לקבוע באופן כמותי את חלקם של משקי הבית בגידול זה, אך אפשר לשער, שמחזיקי שטרות אלה הם בחלקם הגדול משקי הבית.

הביקוש הרב לנכסים נזילים הביא גם לעלייה ניכרת במילווה קצר המועד — עלייה ב־87 מיליון ל"י, לעומת ירידה בסך 89 מיליון ל"י ב־1965. כל הגידול הזה התרכז במחצית השנייה של השנה, ואילו בראשית השנה נמשכה הירידה. בשנת 1966 נוסף סוג חדש של מילווה זה, שזמן פירעונו כעבור 3 חודשים, נוסף על מילווה ל־6, 12 ו־18 חודשים, שהיו קיימים קודם לכן. דבר שנתן דחיפה נוספת לגידול ביתרה הכללית של המילווה.

לקראת סוף השנה חלה עלייה גם במילווה "ברירה", המאפשר לחוסך לזכות בריבית גבוהה ללא הצמדה או בהצמדה תמורת ויתור על חלק מן הריבית. מועד הפירעון הוא לאחר 5 שנים, או לאחר שנתיים ללא הצמדה. איגרת חוב זו נעשתה מושכת יותר עקב פעולות בנק ישראל בשוק הפתוח שהגדילו את נזילותה, ועקב הורדת שער הריבית על מילווה קצר מועד לקראת סוף השנה.

הצבירה בפיקדונות פז"ק ות"מ מ"מ היתה קטנה השנה מזו שב־1965: 157 מיליון כנגד 171 מיליון. יש לציין, שפיקדונות אלו מקורם אינו בהכנסה ממקורות פנים (להוציא ריבית מצטברת שסכומה היה 54 מיליון ל"י). ההאטה בגידול היתה חלק מתופעה כללית יותר, של החלשת הביקוש לנכסים במטבע זר, ועלייה בביקוש לנכסים נזילים במטבע מקומי שנוכרו לעיל (פיקדונות לזמן קצוב שטרות בתיווך בנקים ומילווה קצר מועד) בשנת 1966.¹

מאז הפיחות של 1962 הפכה צורת החיסכון בניירות ערך במטבע חוץ לנפוצה, ובמיוחד במשך השנתיים האחרונות. ב־1966 עלה הסכום של ניירות ערך אלה ב־76 מיליון ל"י, בהשוואה לעלייה בסך 90 מיליון ל"י ב־1965 והגיע ליתרה של 106 מיליון דולר (318 מיליון ל"י). בקטיגוריה זו של ניירות ערך כלולים גם ניירות ערך הרשומים בבורסה של חוץ לארץ, וכן איגרות חוב ומניות של חברות ישראליות.² ההתפתחות המהירה יחסית של שוק זה בשנתיים האחרונות הושפעה, כנראה, מהשפל שפקד את שוק המניות המקומיות וכן מציפיות לרווחי הון שינבעו משינוי אפשרי בשער החליפין של המטבע.

השנה נמשך הגידול בסכום הפירעונות המוקדמים של הלוואות אפז"ק איות, אם כי חלה האטה לעומת העלייה התלולה שחלה בו בשנת 1965. האטה זו קשורה, כנראה, לירידה בהכנסות חלק מהלווים, שהתבטאה גם בגידול במספר הפיגורים בתשלומי משכנתאות. נראה, שגם הפרשי שכר רטרואקטיביים שקיבלו השכירים ב־1966 היו נמוכים יותר מאשר ב־1965. הפרשי השכר הגבוהים ב־1965 והציפיות לעלויות מחירים גרמו ב־1965 להגברת הפירעון המוקדם של משכנתאות, שכן משכנתאות אלה צמודות ברובן למדד. לפיכך היה פירעון זה מרכיב חשוב בחיסכון של משקי בית בשנת 1965. החלשת השפעתם של גורמים אלה ב־1966 וכן

¹ ראה פרק ט"ו, "אמצעי התשלום, האשראי והמוסדות בנקאיים".

² ראה פרק י"ז שוק ניירות ערך.

ציפיות להטבות רטרואקטיביות בתנאי ההצמדה למדד מסבירות גם הן את ההאטה שחלה בגידולו של סעיף חיסכון זה.

החיסכון באמצעות תכניות חיסכון מאושרות גדל ב־51.2 מיליון ל"י, לעומת גידול בסך 47.7 מיליון ב־1965 (להוציא תכניות חיסכון לדיור). תכניות אלה התפתחו בעקבות החוק לעידוד החיסכון משנת 1956, המעניק שחרורים ממס הכנסה על תקבולי הריבית וכן הקלות אחרות, והן מתחלקות לשני סוגי עיקריים: (1) תכניות כלליות (2) תכניות מיוחדות. כפי שניתן לראות מלוח י"ט-5, קיימת מגמה של העברת חסכונות במסגרת התכניות הכלליות מהתכניות הבלתי צמודות לתכניות הצמודות. הירידה ביתרת החיסכון לדיור הושפעה בוודאי מהשפל ששרר בשוק הדירות ומההאטה הכללית בפעילות המשקית.

חלק חשוב מהנכסים הפינאנסיים של משקי הבית הוא הזכויות בקופת הגמל. הגידול בנכסים אלה, בניכוי השינוי בהלוואות לחברים, מסתכם בכ־277 מיליון ל"י, לעומת 241

לוח י"ט-5

הצבירה והיתרה בתכניות החיסכון המאושרות, בשנים 1965 ו־1966

פרטים		הצבירה		היתרה לסוף השנה	
		1966	1965	1965	1966
סך הכול (ללא דיור)					
		47.7	51.2	216.6	267.8
א. תכניות חיסכון כלליות בבנקים					
1.	תוכניות ישנות	(-8.9)	(-4.6)	28.3	23.7
2.	תוכניות צמודות	8.4	7.7	31.1	38.8
3.	תוכניות בלתי צמודות	(-2.8)	(-1.0)	18.5	17.5
4.	תוכניות מעורבות (ברירה)	36.1	34.5	64.0	98.5
	סך הכול	32.8	36.6	141.9	178.5
ב. תוכניות חיסכון מיוחדות					
1.	ילדים ונוער	6.2	5.8	39.0	44.8
2.	חיסכון לחינוך על יסודי	8.1	8.2	33.0	41.2
3.	חיסכון לרכב עסקי	0.6	0.6	2.7	3.3
4.	חיסכון לדיור *	8.1	(-8.8)	100.3	91.5
	סך הכול	23.0	5.8	175.0	180.8
	סך הכול (ללא דיור)	14.9	14.6	74.7	89.3

* סכומים נטו לאחר ניכוי תשלומים על חשבון רכישת דירות והחזרות לעובדים.
ה מקור: משרד האוצר, רשות החיסכון.

מיליון ל"י ב־1965. זהו חיסכון מוסדי המושפע בעיקרו משינויים במספר חברי הקופות, רמת התעסוקה והשכר ושינויים מוסדיים, כגון מעבר מקופות תגמולים לקופות פנסיה והגדלת שיעור ההפרשות. מתוך סקרי חיסכון התברר, כי צורה חשובה זו של חיסכון אינה באה במקרים רבים כתחליף לצורות חיסכון אחרות, אלא נוסף עליהן.

למרות מאמצים לעידוד ביטוח חיים, אין עדיין בארץ תודעת ביטוח כזו שקיימת בארצות המפותחות, והיקף הביטוח של משקי בית בישראל נמוך לעומת ארצות אלו. אחד ההסברים לכך הוא, כנראה, היקפה הגדול של ההשתייכות לקופות גמל וקיומה של פנסיה תקציבית, לגבי חלק ניכר מן השכירים, שמנקודת הראות של משקי הבית ממלאות חלק ניכר מתפקידי ביטוח חיים. ב־1966 חלה עלייה בסך 36 מיליון ל"י בזכויות משקי הבית בחברות הביטוח לעומת 30 מיליון ב־1966.

הסברה, שלפיה ירד שיעור החיסכון העסקי ב־1966 אינה ניתנת לבדיקה כמותית, שכן הנתונים אינם מאפשרים את חלוקת החיסכון של הסקטור הפרטי לשני מרכיביו: חסכון משקי הבית וחסכון העסקים. אולם אפשר לשער שהאטת הפעילות הכלכלית והעלייה הניכרת בהוצאות הייצור התבטאו בהקטנת הרווחיות של העסקים. בראשית 1966 היו עליות בולטות בתשלומי השכר וכן התייקרו הוצאות ייצור אחרות בשיעור גבוה יותר מעליית הפירון ומחירי המוצרים, במיוחד בולט הדבר בענף התעשייה. כתוצאה מכך ירדה הרווחיות, אך בגלל קשיחות מסוימת בהקטנת החלוקה של דיבידנדות ורווחים, נראה, שפחת יחסית משקלם של הרווחים שלא חולקו, המהווים את החיסכון העסקי.

3. החיסכון הפרטי לרבות מוצרים בני קיימא

לפרט הרוכש מוצרי צריכה בני קיימא, ההוצאה על הרכישה נושאת בחלקה אופי של השקעה, משום שהרוכש ממשיך להפיק שירותים מהמוצר גם בתקופה שלאחר שנת הרכישה. אם סך ההוצאה השנתית לרכישה גדול מהפחת על המלאי הקיים, אזי קיים חיסכון חיובי בנכסים אלה. בחשבונות הלאומיים מקובל לא להתייחס לרכישות אלו כאל חלק מהחיסכון, מתוך הנחה שהרכישה השנתית למוצרים אלו שווה לפחת השנתי על המלאי הקיים. הנחה זו נבדקה בהרבה מדינות ונמצאה נכונה. בארץ נמצא שההוצאה לרכישות חדשות גדולה באופן ניכר מהפחת. ההפרש היה עד עכשיו כה גדול, שיש טעם לדון בו ובהתפתחויות ברכישת מוצרים אלו כבאחד המרכיבים

לוח י"ט-6

החיסכון הנקי של הסקטור הפרטי*, לרבות רכישת מוצרי צריכה בני קיימא, 1964 עד 1966

חיסכון נקי לרבות רכישת מוצרים בני קיימא ביחס להכנסה	חיסכון נקי לרבות רכישת בני קיימא	רכישת מוצרים בני קיימא — נטו (בניכוי בלאי)	הכנסה פרטית פנויה ממקורות פנים	
(אחוזים)		(מיליוני ל"י)		
13.0	817	201	6.308	1964
13.5	1,011	153	7.504	1965
8.7	694	89	8.007	1966

* להוציא מוסדות שלא למטרת רווח.

החשובים בחיסכון של משקי הבית — מרכיב ששימש אולי, בשנים קודמות כתחליף למרכיבים אחרים של החיסכון.¹

בשנת 1966 חל צמצום ניכר ברכישת מוצרים בני קיימא. הירידה בשיעור החיסכון הפרטי מחריפה איפוא עם הכללת מוצרים בני קיימא. כנאמר לעיל, חושב הגידול הנקי במוצרים בני קיימא אל ידי ניכוי הפחת של המלאי הקיים מהרכישה.

הכללת הגידול הנקי בנכסים אלו בחיסכון מעלה את שיעור החיסכון הפרטי מתוך ההכנסה הפרטית הפנויה המקומית מ־7.6 אחוזים ל־8.7 אחוזים ב־1966. בשנת 1965, לעומת זאת, מביאה הכללה זו להעלאת שיעור החיסכון מ־11.4 אחוזים ל־13.5.

4. השוואת שיעורי החיסכון של משקי הבית בתקופה 1957/58 עד 1964/65

א. הממצאים העיקריים

ממצאי סקר החיסכון 1964/65 מחזקים את הטענה, ששיעור החיסכון של משקי הבית למעט צריכת נכסי צריכה בני קיימא אינו קשור, לאורך זמן, לגובה ההכנסה האישית. בשנים 1957/58 עד 1964/65 עלתה ההכנסה האישית לנפש, במחירים קבועים, בכ־65 אחוזים, בעוד ששיעור החיסכון עלה מ־5.9 אחוזים, ל־6.5 אחוזים בהתאמה. בשנים הסמוכות 1958/59 ו־1963/64 — היו שיעורי החיסכון נמוכים במקצת, והם נעו, בדרך כלל, בין 4–5 אחוזים. אילו נכלל מילווה החובה בחיסכון (השיקולים בדבר הכללתו של מילווה חובה מפורטים להלן), היה שיעור החיסכון מגיע ל־6.8 אחוזים ב־1963/64 ו־8.9 אחוזים ב־1964/65, כלומר, עלייה בשיעור החיסכון האישי במשך התקופה הנזכרת. אם כוללים בחיסכון את נכסי הצריכה בני קיימא, מסתמנת עלייה בשיעור החיסכון: 9–11 אחוזים בשנים 1957/58 עד 1958/59 לעומת 12–13 אחוזים ב־1963/64 עד 1964/65. מגמת העלייה בשיעור החיסכון הכולל את נכסי הצריכה בני קיימא נעוצה בגמישות ההכנסה הגבוהה יחסית של נכסים אלו ובחלקם. הגדול בסך כל החיסכון.²

גם מבחינת הרכב החיסכון קיימת יציבות ניכרת לאורך זמן: ההשקעה בנכסי דלא נייד ממשיכה להיות מרכיב החיסכון הגדול ביותר, והיא תופסת במשך כל התקופה 1957/58 עד 1964/65 כ־12–14 אחוזים מתוך ההכנסה הפנויה; בשיעור החיסכון החוזי חלה עלייה קלה בלבד — מ־5 לכ־6 אחוזים; בשיעורי החיסכון הנויל והחיסכון העסקי חלו אמנם תנודות ניכרות במשך התקופה הנסקרת אולם הנתונים לשני הסעיפים אלה הם בעלי מהימנות מוגבלת ביותר. נתוני סקרי החיסכון 1963/64 ו־1964/65 כוללים גם הפרשות של מעבידים לקופות גמל על

¹ ראה יעקב פרוש, "מלאי וצריכה של נכסים בני קיימא וההשקעה הנקייה בהם בישראל, 1956 עד 1963", סקר בנק ישראל מספר 26, ירושלים, אפריל 1966.

² להלן יובאו כמה נתונים לגבי שיעורי החיסכון של משקי הבית בשנים 1957/58, 1963/64 ו־1964/65, ובעזרתם ייעשה ניסיון לראות אלו הם השינויים שחלו במשך תקופה זו — כשמונה שנים — בהרכב שיעורי החיסכון ובגודלם. חשיבותה של בדיקה זו נעוצה בעיקר בכך, שבעזרתה אפשר ללמוד באיזה מידה ניתן ללמוד על שיעורי חיסכון של משקי הבית בהווה בעזרת אומדנים שהינם קודמות (כידוע, נתונים על חיסכון אישי בישראל מתקבלים בפיגור של כמה שנים בהיותם מבוססים על סקרי חיסכון). את סקרי החיסכון 1963/64 ו־1964/65 ערכו במשותף הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומחלקת המחקר של בנק ישראל ובמסגרתם נחקרו החיסכון וההכנסות של האוכלוסייה היהודית העירונית. ליתר פירוט ראה: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומחלקת המחקר של בנק ישראל "סקר החיסכון 1963/64" סדרת פרסומים מיוחדים מס' 217, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירושלים, 1967.

³ ב־1965 הועלו המיסים על מכוניות בשיעור ניכר, וכתוצאה מציפיות להעלאה זו, הקדימו, כנראה, רבים את הרכישות בשנת 1964. על מנת להמנע מתשלום ההעלאה ממס. כתוצאה מכך נתקבלו, כנראה, אומדני רכישה גבוהים במיוחד ב־1964 ונמוכים ב־1965. אלמלא גורם זה, יש מקום לחשוב, שגם ב־1964/65 היתה מתקבלת עלייה בשיעור החיסכון לרבות נכסי צריכה בני קיימא.

שיעורי* החיסכון וחלק ממרכיביו, 1957/58, 1958/59, 1963/64, 1964/65

ההכנסה הפנויה והחיסכון 1964/65	שיעורי החיסכון מתוך ההכנסה פנויה				
	1964/65	1963/64	1958/59	1957/58	
(ל"י)			(אחוזים)		
440	6.5	4.3	4.4	5.9	החיסכון של משקי הבית (למעט מילווה קליטה)
601	8.9	6.8	—	—	החיסכון של משקי הבית (לרבות מילווה קליטה)
848	12.5	12.5	9.3	11.0	החיסכון של משקי בית (למעט מילווה קליטה ולרבות רכישת נכסי צריכה בני קיימא)
365	5.4	5.6	4.9	4.6	החיסכון החוזי (למעט הפרשות המעביד)
118	1.7	2.0	**	**	הפרשות המעביד לקופת גמל
175	2.6	-0.1	0.8	2.3	החיסכון הנזיל, וההשקעה בניירות ערך
916	13.5	14.0	12.5	13.8	החיסכון בנכסי דלא נידי
239	3.5	2.9	1.9	5.1	החיסכון העסקי
409	6.0	8.2	4.9	5.1	רכישת מוצרים בני קיימא
6790	100.0	100.0	100.0	100.0	הכנסה פנויה
610	9.0	10.8	7.4	8.1	תקבולים חד פעמיים (כאחוז מתוך ההכנסה הפנויה)
161	2.4	2.5	—	—	מילווה קליטה (כאחוז מההכנסה הפנויה)

* החיסכון החוזי בלוח זה מורכב מפירעון חובות בתשלומים שווים על חשבון דיור (לרבות תשלומים על חשבון הלוואות כנגד משכנתא), הפרשות העובדים לקופות גמל ותשלומי פרמיות לביטוח חיים. בלוחות אחרים כולל החיסכון החוזי ב"1963/64 הפרשות העובדים לקופות גמל, תשלומי פרמיות לביטוח חיים ותשלומי משכנתא בלבד, החיסכון הנזיל בכל הלוואות מורכב משינוי בפקדונות בבנקים ובתכניות חיסכון.

** אין נתונים.

חשבון שכיריהם. הפרשות אלו היו צריכות להיכלל בסך החיסכון, אך הן לא נכללו, בעיקר בגלל היעדר נתונים מקבילים לשנים 1957/58 ו-1958/59.¹

הפרשות אלה היו באופן ממוצע כ-2.0 אחוזים מההכנסה הפנויה ב-1963/1964 ו-1.7 אחוזים ב-1964/65.

¹ הזכויות של השכירים לגבי ההפרשות של המעבידים לזכותם דומות ברב הקופות לאלו הנובעות מההפרשות של השכירים עצמם, להוציא הבדלים קטני ערך.

ב. השיקולים בדבר הכללת מילווה קליטה בחיסכון

ב. השוואת שיעורי החיסכון של משקי הבית ב־1963/64 ו־1964/65 עם שיעורים מקבילים ב־1957/58 מעוררת בעיה, בדבר היחס למילווה קליטה, שכן מילווה זה לא היה קיים ב־1957/58 (הוא הוטל ב־1961).

מבחינה פורמאלית, ניתן לראות במילווה זה חיסכון של משקי הבית ולכלול אותו גם בהכנסתם הפנויה, בדומה למילווה אחרים שמשקי הבית נותנים לסקטורים אחרים במשק, אף כי בניגוד לרוב המילווה האחרים, נכפה מלווה זה על משקי הבית. הספיקות המתעוררים לגבי שיטה זו נעוצים בכך, שבניגוד למילווה אחרים לא ניתנה במקרה זה שום תעודה או שטר שהיה בהם כדי לבטא, מנקודת ראותם של משקי הבית, את תנאי המילווה ואף את עצם ההתחייבות. בשנתיים האחרונות התברר, שהלווים מקבלים את התעודות ואלה גם נסחרות בשוק. התפתחות זו יש בה כדי לחזק את הנמיוקים בעד הכללתו של מילווה זה בחיסכון ובהכנסה הפנויה. אם כי גם כיום אין ערכו הנוכחי של מילווה שנגבה בשנה השוטפת ברור, הואיל ואין בידי המשפחות שום תעודות שניתן להמיר אותן בהכנסה בהווה¹, אולם אפשר לטעון, שעצם הידיעה בדבר קבלת התעודות בעתיד מגדילה את ההכנסה הפנויה של המשפחה, ולו רק בעזרת תחלופה מתוך החיסכון². הכללת מילווה זה בחיסכון — אף שהיא נתמכת בנימוקים כבדי משקל, גורעת מן ההשוואה של שיעורי החיסכון ב־1957/58 עם אלו של 1963/64 ו־1964/65; ומאחר שבהשוואה כזו מושם דגש על היסוד ההתנהגותי, חשוב לדעת, כיצד התנהגו משקי הבית באותן השנים — 1963/64 ו־1964/65 — ביחס למילווה הקליטה, דבר שטרם נבחן.

בגלל שיקולים אלו, יובאו באותם קטעי דיון שיוקדשו לחיסכון בכללותו, שיעורי החיסכון לפי שתי ההגדרות, כלומר, עם מילווה קליטה ובלעדיו (ברור, שבכל מקרה שבו נכלל מילווה קליטה בחיסכון הוא נכלל גם בהכנסה הפנויה). מאידך גיסא, כאשר ידובר בהשוואות בין קבוצתיות ייערך הדיון מבלי לכלול את מילווה הקליטה בחיסכון. בבדיקות שנערכו, התברר, שהמסקנות לגבי ההשוואות הבין קבוצתיות אינן רגישות להבדלי ההגדרות. בכל מקרה שבו לא צויין במפורש מילווה קליטה, הוא לא נכלל בחיסכון.

ג. שיעורי חיסכון של שכירים ועצמאיים בשנים, 1957/58 1963/64 ו־1964/65

השוואת שיעורי החיסכון של שכירים לאלה של עצמאיים מגלה יציבות ניכרת לאורך זמן. בשלוש השנים 1957/58, 1963/64 ו־1964/65, המשתרעות על פני תקופה של כשמונה שנים, היה שיעור החיסכון של העצמאיים גבוה במידה ניכרת מזה של השכירים שהכנסתם הפנויה דומה. ההבדלים גדולים ביותר ב־1964/65: בשנה זו חלה עלייה תלולה ביותר בשיעור החיסכון של העצמאיים ובה הוא הגיע לכ־15.0 אחוזים לעומת 4.8 אחוזים אצל השכירים (בשנת 1963/64 היו השיעורים המתאימים 7.2 ו־4.6) עלייה זו נעוצה בעיקר בעלייה הגדולה שחלה בשיעור החיסכון בנכסי דלא ניידי. שיעור זה הגיע ב־1964/65 ל־18.5 אחוזים ביחס להכנסה הפנויה לעומת 7.1 ו־12.3 אחוזים בשנים 1963/64 ו־1957/58. גם אם כוללים בחיסכון את נכסי הצריכה בני הקיימא, גבוה שיעור החיסכון של עצמאיים, בכל התקופה, מזה של השכירים. השוואת הרכב החיסכון של השכירים לזה של העצמאיים בשנים 1957/58 ו־1964/65 מורה אף היא העדר שינויים ניכרים. שיעורי החיסכון החוזי גבוהים תמיד בקבוצת השכירים,

¹ קיים אמנם פיגור של כשנתיים שלוש בין גביית המילווה ולבין מתן התעודות.

² יש סוגים של חיסכון שנועדו במפורש לאפשר צריכה בעתיד, כמו חיסכון בתכניות חינוך למיניהן, ולכן גם אם אי אפשר ללכת על חשבון מילווה קליטה שנגבה בשנה השוטפת, אפשר לצמצם את החסכוניות מהסוג הנ"ל. ברור, שאם מדובר בפרט שהוא מלווה חוץ ממילווה קליטה, ההגבלה של העדר תעודות אינה חשובה.

**שיעורי * החיסכון של שכירים ועצמאיים ומרכיבי החיסכון,
1957/58, 1963/64 ו-1964/65**

(אחוזים)

1964/65		1963/64		1957/58		
עצמאיים	שכירים	עצמאיים	שכירים	עצמאיים	שכירים	
15.0	4.8	7.2	4.6	8.3	5.8	סך כל החיסכון
19.7	11.3	17.0	12.8	12.8	11.0	סך כל החיסכון, לרבות רכישת נכסי צריכה בני קיימא
3.4	3.9	2.7	3.9	2.7	5.3	החיסכון החוזי
-0.7	3.0	-2.0	1.2	-2.3	3.2	החיסכון הנזיל וההשקעה בניירות ערך
18.5	14.0	7.1	15.2	12.3	14.4	החיסכון בנכסי דלא נייד
13.0	2.0	14.7	0.4	26.6	0.7	חסכון עסקי
6.993	7.483	5.753	6.101	2.921	2.927	ההכנסה נטו (במחירים שוטפים)

* נתוני הסקר כוללים גם את קבוצת הפנסיונרים, ולכן אין להסיק מממוצע שיעורי החיסכון של שכירים ועצמאיים לגבי שיעורי החיסכון של כל אוכלוסיית הסקר.

והוא הדין לגבי החיסכון הנזיל וההשקעה בניירות הערך והחיסכון בנכסי דלא נייד. לגבי האחרון, יש להוציא מכלל זה את שנת 1964/65, שבה היה שיעורו אצל העצמאיים גבוה מזה שאצל השכירים: 18.5 ו-14.0 בהתאמה, לעומת 7.1 ו-15.2 בהתאמה ב-1963/64. אין בידינו הסבר לעלייה כה תלולה בשיעור חיסכון זה דווקא אצל העצמאיים, וזאת על רקע התהליך של ההאטה של ההשקעה בנכסי דלא נייד בסקטורים אחרים. בכל השנים היה שיעור החיסכון העסקי גבוה יותר אצל העצמאיים, וזו תופעה המובנת מתוך אופיו של הסעיף. מורגשת אמנם ירידה בשיעור החיסכון העסקי מאז 1957/58, שנה שבה היה שיעור החיסכון העסקי ברמה של 26.6 אחוזים, לעומת 14.7 ו-13.0 אחוזים ב-1963/64 ו-1964/65. יש להדגיש, שנתוני החיסכון העסקי הם בעלי מהימנות מוגבלת, וקיימת בהם טעות מדידה גדולה, ומשום כך אין לייחס להם משמעות רבה.

השוואת שיעור החיסכון כולו ומרכיביו בתוך קבוצת שכירים מגלה אף היא יציבות לאורך התקופה. בשלוש השנים שלגביהן נערכו הסקרים היה שיעור החיסכון של בעלי המקצועות החופשיים, המנהלים והפקידים (להלן קבוצת המנהלים) גבוה מזה של הפועלים המקצועיים והפשוטים (להלן קבוצת הפועלים). הבדלים אלה הלכו והחריפו, וב-1964/65 היה שיעור החיסכון של הראשונים 7.4 אחוזים, לעומת 1.6 אחוזים של האחרונים, וזאת על אף שיחסי ההכנסות נשארו דומים. תמונה דומה מתקבלת אם כוללים בחיסכון את נכסי הצריכה בני הקיימא. התמונה משתנה, אם מחשבים את שיעור החיסכון של הפועלים ברמת הכנסה דומה לזו של המנהלים

שיעורי חיסכון ומרכיביו לפי המעמד בעבודה, 1957/58,

1963/64 ו-1964/65

(שכירים) / 1963/64

1964/65		1963/64		1957/58	
פועלים מקצועיים ופועלים פשוטים	בעלי מקצועות חופשיים, מנהלים ופקידים	פועלים מקצועיים ופועלים פשוטים	בעלי מקצועות חופשיים, מנהלים ופקידים	פועלים מקצועיים ופועלים פשוטים	בעלי מקצועות חופשיים, מנהלים ופקידים
1.6	7.4	3.4	6.1	5.6	6.1
(8.4)	7.4	(9.1)	6.1	(10.7)	6.1
סך כל החיסכון					
סך כל החיסכון, לרבות רכישת נכסי צריכה בני קיימא					
7.8	14.3	10.4	15.1	10.0	12.4
(15.3)	14.3	(16.4)	15.1	(16.3)	12.4
החיסכון החוזי					
3.7	4.1	3.6	4.2	4.9	5.6
החיסכון הנזיל וההשקעה בניירות ערך					
-0.5	6.0	0.4	3.0	1.2	6.3
14.7	13.7	14.5	14.9	12.8	16.0
החיסכון בנכסי דלא נידי					
0.8	3.3	0.4	0.4	—	0.8
החיסכון העסקי					
ההכנסה נטו					
5.916	9.361	5.080	7.746	2.372	3.657
(במחירים שוטפים)					

* המספרים בסוגריים מציגים את שיעורי חיסכון בקבוצת הפועלים המחוברים בהנחה שרמת ההכנסה שלהם דומה לזו של המנהלים.

(המספרים בסוגריים בלוח י"ט-9). תיקון זה מעלה — שוב, באופן שיטתי — את שיעורי החיסכון של הפועלים מעל לאלו של המנהלים. מכאן, גובע, שבהכנסה דומה, נוטים הפועלים, לחסוך מהכנסתם אחוז גבוה מזו של המנהלים. אם כוללים בחיסכון את נכסי הצריכה, בני קיימא, מתקבלים שיעורי חיסכון דומים, כאשר משווים קבוצות בעלות הכנסה דומה.

מבחינת הרכב החיסכון, מתקבל ששיעורי החיסכון החוזי והחיסכון בנכסי דלא נידי נמוכים במקצת בקבוצת הפועלים בהשוואה לקבוצת המנהלים. הבדלים אלה נעלמים, משעורכים את ההשוואה ברמה דומה של ההכנסה. מבחינת הרכב החיסכון, ההבדלים היחידים החורגים מעבר להשפעת הבדלי ההכנסות הם שיעורי החיסכון הנזיל והשקעה בניירות הערך. נראה, שלהוציא שנת 1963/64, גבוהים שיעורי החיסכון של המנהלים בסוג חיסכון זה מאלה של הפועלים.

ד. השפעת הפיצויים האישיים על אומדן החיסכון של משקי הבית

תקבולי הפיצויים האישיים, שמקבלים משקי הבית בישראל, מקטינים את אומדן שיעור החיסכון מתוך ההכנסה הפנויה. חיסכון זה, מתקבל מהחסרת סך הצריכה הפרטית, מההכנסה

הפנויה השוטפת ממקורות פנים. הואיל וחלק מן הפיצויים משמש לצריכה של המשפחות המקבלות, הוא מגדיל את הצריכה, וכך הוא מקטין את החיסכון: ככל שהנטייה השולית לצרוך מתוך הפיצויים האישיים גדולה יותר, יתקבל אומדן נמוך של שיעור החיסכון. סקר החיסכון 1964/65 מצביע על כך, שנטייה זו היא יציבה למדי לאורך זמן.

השוואת הצריכה של משפחות שלא קיבלו כלל פיצויים (6.229 ל"י) לצריכתן של משפחות שקיבלו פיצויים בשנת הסקר (7.807 ל"י) מראה, שכ-1.500 ל"י מתוך סכום הפיצויים הוצא לצריכה בשנת קבלתם. מאחר שסכום הפיצויים שהתקבל היה כ-6.413 ל"י, נראה, שהנטייה לצרוך מתוך הפיצויים היא כ-0.25 = $(7.807 - 6.229) / 6.413$ אומדן הדומה למה שהתקבל מתוך סקר החיסכון 1957/58 — 0.26. הנטייה לרכוש צריכה בני קיימא מתוך הפיצויים מגיעה לכ-0.09 ומכאן נובע, שאם אין כוללים נכסים אלה בצריכה מגיעה הנטייה לצרוך ל-0.16.

יוצא אפוא שרק כרבע מסכומי הפיצויים נועדו לצריכה בשנת קבלת הפיצויים, והיתר מיועד להגדלת הנכסים של המשפחה. מתוך השוואה של עמודות (5) ו-(1) בלוח י"ט-10 אפשר לראות, שכ-50 אחוזים $(3.413 - 1.24) / 6.413$ מושקעים בנכסים נזילים ועוד 20 אחוזים $(2.055 - 751) / 6.413$ מושקעים בנכסי דלא נידי. חלוקה זו של כספי הפיצויים דומה מאוד למה שנקבל בסקרי החיסכון 1963/64 ו-1957/8. גם שם הושקעו כ-40-50 אחוזים מתוך סכומי הפיצויים בנכסים נזילים

לוח י"ט-10

החיסכון והצריכה של משקי הבית לפי מועד קבלת הפיצויים האישיים, 1964/65

יוצאי אירופה—אמריקה					
לא קיבלו כלל פיצויים	קיבלו פיצויים לפני 1962/63	קיבלו פיצויים ב-1962/63	קיבלו פיצויים ב-1963/64 ואולי גם לפני כן	קיבלו פיצויים ב-1964/65 אך לא ב-1963/64	כל אוכלוסיית הסקר
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
100.0	31.4	14.5	2.8	3.2	3.3
אחוז היחידות באוכלוסייה העירונית					
סך כל הצריכה השנתית *	6.229	6.311	6.678	6.522	7.807
(ל"י)					
רכישה נטו של נכסי צריכה *	363	300	416	723	952
בני קיימא (ל"י)					
אחוז החיסכון *	8.3	7.1	1.6	3.9	-14.9
ממוצע ההשקעה בנכסי דלא נידי (ל"י)					
751	1,361	374	959	2,055	916
ממוצע החיסכון הנזיל וניירות ערך (ל"י)					
124	-126	559	-1,243	3,413	175
7,048	8,341	7,899	7,550	7,170	6,790
הכנסה שנתית נטו (ל"י)					

* מחושב ברמה של ההכנסה הממוצעת בכל מדגם, שהיא 6,790 ל"י.

וכ-20 אחוזים בנכסי דלא נידי. היציבות של דפוסי ההוצאה מתוך תקבולי הפיצויים הנמשכת כשבוע שנים מוסיפה מהימנות לממצאים אלה.

כדאי לזכור, שהקצאה זו לא חייבת להיות סופית בעיקר על רקע העובדה, שקרוב למחצית הסכום מושקעת בחיסכון נזיל. ואמנם, שנה לאחר קבלת הפיצויים מתקיימת ירידה בסך 1,240 ל"י בקירוב בסכום החיסכון הנזיל (עמודה (4) בלוח י"ט-10). לא נטפל כאן בפירוט רב בדפוסי הפיגור שבהקצאת כספי הפיצויים, נסתפק רק בהבלטת הממצאים המעידים על כך, שההקצאה בשיעור 20 אחוזים בקירוב, מסכומי הפיצויים המושקעים בנכסי דלא נידי איננה סופית, הדבר מתברר מהשוואת ההשקעה בנכסי דלא נידי של משפחות שקיבלו פיצויים בעבר לזו של אלה שלא קיבלו פיצויים בכלל. אפשר להתייחס אל הסכומים $1361-751=610$ ו- $959-751=208$ כאל השקעות בנכסי דלא נידי שנגרמו אף הן מקבלת הפיצויים בעבר.¹

לעומת זאת, ההוצאה לצריכה אינה מושפעת, כנראה, מתקבולי פיצויים בעבר. הצריכה הממוצעת ב-1964/65 בקבוצת המשפחות שלא קיבלו פיצויים כלל דומה לזו שבקבוצת המשפחות שקיבלו פיצויים לפני 1962/63 (6,229 לעומת 6,311). הרמה הממוצעת של צריכה בקבוצת המשפחות שקיבלו פיצויים ב-1962/63 ו-1963/64 גבוהה יותר (6,678 ו-6,522), אך גם כאן ההבדלים נעים סביב כ-300 ל"י, שהן כ-4 אחוזים מסכומי פיצויים ואחוז דומה מסך הצריכה. משום כך גם אם יש בנתוני סקר החיסכון עדות לקיומו של פיגור כלשהו בהשפעת הפיצויים על הצריכה, ניתן לטעון, שגודלו של פיגור זה הוא בעל חשיבות כמותית קטנה. בסקרים הקודמים נתקבלו תוצאות דומות.

5. החיסכון של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרת רווח

החיסכון השלילי הנקי של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרת רווח הגיע לכ-471 מיליון ל"י בשנת 1966, לעומת חיסכון שלילי בסך 317- מיליון ל"י בשנת 1965. בשנת 1966 נאמד החיסכון השלילי ב-17.3- אחוזים מההכנסות השוטפות נטו של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרת רווח. הירידה בחסכון הסקטור כולו נובעת מהירידה בחסכון של הממשלה ובחיסכון של הרשויות המקומיות.

הירידה בחיסכון הגולמי הממשלתי ב-125 מיליון ל"י — מ-77 מיליון ב-1965 ל-48- מיליון ל"י ב-1966 נבעה מכך, שהממשלה לא הקטינה את הוצאותיה המתוכננות, בעוד שחל פיגור רב בגביית המיסים לעומת ההכנסות שתוכננו בתקציב. האטה זו בגביית המיסים נובעת מהמיתון בפעילות הכלכלית, הקיפאון בתוצר הלאומי וביבוא. החיסכון השלילי של המוסדות הלאומיים ירד מ-204- ב-1965 ל-199- ב-1966, עקב גורמים שהשפיעו על רמת הפעילות של מוסדות אלה כמו ירידת ההוצאות הקשורות בעלייה. החיסכון השלילי של הרשויות המקומיות גדל ב-1966 ל-39- מיליון ל"י לעומת 16- ב-1965. בשנת 1966 ירד במקצת חסכון השלילי של המוסדות שלא למטרת רווח, ירידה שהיתה מלווה בהאטה ניכרת בגידול הפעילות של מוסדות אלו. הירידה בחיסכון היתה מ-93- מיליון ב-1965 ל-88- מיליון ל"י. ירידה זו נובעת מהעובדה, שהעלאות הניכרות בהוצאות השכר, בעיקר בחינוך היו קטנות מהגידול בהעברות מהסקטור הציבורי וממשקי בית ובמכירות.

¹ קיים קושי בהסבר ההשקעה הנמוכה בנכסי דלא נידי בקבוצת המשפחות שקיבלו פיצויים ב-1962/63. אולם יש לזכור, שנתונים אלה מבוססים על מספר קטן יחסית של משפחות, ולכן יש כאן טעויות דגימה ניכרות. טענה זו נכונה, כמובן, גם לגבי המשפחות שקיבלו פיצויים ב-1963/64 (אם כי לא לגבי מקבלי פיצויים לפני 1962/63 שהם קבוצה גדולה יחסית) אולם התנודות של החיסכון הנזיל מסייעות לטענה שהובאה לעיל לגבי הפיגור בשתי הקבוצות (עמודות (2) ו-(4)), שבהן הצבענו על השקעה בנכסי דלא נידי הנובעת מקבלת פיצויים בעבר, כמו כן יש ירידה בחיסכון הנזיל שהוא המקור להשקעה זו. לעומת זאת, בשנה, שבה ההשקעה בנכסי דלא נידי היתה נמוכה — היה החיסכון הנזיל גבוה במיוחד.

החיסכון הנקי והגולמי של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרת רווח, 1964 עד 1966

(מחירים שוטפים)

א. החיסכון הנקי של הסקטור הציבורי והמוסדות שלא למטרת רווח

הכנסות שוטפות נטו	הצריכה	הבלאי	הכנסות שוטפות נטו בניכוי בלאי (1)-(3)	החיסכון הנקי מתוך ההכנסה השוטפת הנקייה (4)-(2)	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
(מיליוני ל"י)		(מיליוני ל"י)		(אחוזים)	
2,110	2,165	64	2,046	-119	-5.8
1964					
2,496	2,732	81	2,415	-317	-13.1
1965					
2,823	3,197	97	2,726	-471	-17.3
1966					

ב. החיסכון הגולמי של הסקטור הציבורי

הכנסות שוטפות נטו*	הצריכה	החיסכון הגולמי מתוך ההכנסות השוטפות נטו (1)-(2)	
(1)	(2)	(3)	(4)
(מיליוני ל"י)		(מיליוני ל"י)	
1,727	1,735	-8	-0.5
1964			
2,050	2,193	-143	-7.0
1965			
2,313	2,599	-286	-12.4
1966			

ג. החיסכון הגולמי של המוסדות שלא למטרת רווח

הכנסות שוטפות נטו	הצריכה	החיסכון הגולמי מתוך ההכנסות השוטפות נטו	
(1)	(2)	(3)	(4)
(מיליוני ל"י)		(מיליוני ל"י)	
383	430	-47	12.3
1964			
446	539	-93	20.9
1965			
510	598	-88	17.3
1966			

* ההכנסות ממיסים, העברות מקומיות, ריבית ורכוש, בניכוי תשלומי העברה ותמיכות.